

PREDGOVOR

In vse skupaj je bil en sam začaran krog. Sanjal je. Potem se je spomnil ene stvari, ki je mašine ne znajo. Potem je sanjal o neki mašini in videl, da dejansko zna tisto, kar se je njemu zdelo nemogoče. In tako naprej, dokler ni nasanjal cele mašine, ki je strigla lase kot navita.

Vonnegut, Kurt (1952/2014): *Klavirski avtomat*. Ljubljana: Založba Sanje, str. 242.

Razdelek o brivcu, ki ga je skrbelo, da bi nekdo izumil mašino za striženje, ki ga bo spravila ob službo, nato pa jo je v začaranem krogu »nasanjal« sam in obogatel, lahko razumemo kot metaforo širših družbenih odnosov in tehnoloških sprememb. Vonnegutov prvi roman *Klavirski avtomat*, ki je ob svojem izidu skozi kritiko tehnologije opozarjal na dehumanizacijo povojne družbe, sodobnosti nastavlja ogledalo: v njem se zrcalijo tehnološke spremembe ter začarani krog družbenih pričakovanj, strahov, hajpa, mnogoterih interesov in njihovih posledic. Take povratne zanke so značilne tudi za razvoj medijev, v katerem se razmerja med tehnološkimi spremembami, javnimi zavezami, političnimi interesi, ekonomskimi strukturami in državljanskimi kompetencami oblikujejo v kompleksno in pogosto protislovno konfiguracijo. Zato je metafora začaranega kroga učinkovita prizma za analitično obravnavo medijske pluralnosti, pismenosti in regulacije kot ključnih pogojev demokratične-ga komuniciranja – in hkrati njegovih osrednjih problemov.

Monografija *Začarani krog medijev: Medijska pluralnost, pismenost in regulacija*, ki je nastala na podlagi zaključnega poročila ciljnega raziskovalnega projekta Medijska krajina v Sloveniji med pluralizacijo in homogenizacijo (V5–2297; 1. 10. 2022–30. 9. 2025), ponuja celovit vpogled v stanje slovenskega medijskega okolja v obdobju intenzivnih družbenih in tehnoloških sprememb ter opozarja na ključne razvojne probleme, s katerimi se sooča demokratična javnost. Triletni raziskovalni projekt, ki sta ga sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije ter Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije (ARIS), je v središče postavil razumevanje medijske pluralnosti in medijske pismenosti kot dvojne infrastrukture demokratičnega komuniciranja. Medijska pluralnost zagotavlja raznolikost virov, glasov in vsebin, ki je predpogoj za uresničevanje medijskega pluralizma kot demokratične vrednote, medijska pismenost pa označuje kognitivne in družbene zmožnosti državljanov, da informacije kritično presojajo, uporabljajo in

razumejo. Ti vzajemni in notranje odvisni infrastrukturi demokratičnega komuniciranja ni mogoče ohranjati brez medijske regulacije, usmerjene v zagotavljanje strukturnih pogojev pluralnosti medijske krajine in medijske pismenosti državljanov.

V uvodnem delu Slavko Splichal razčleni temeljne konceptualne razlike med medijskim pluralizmom kot normativnim idealom demokratičnega komuniciranja in pluralnostjo kot empirično raznolikostjo medijske krajine ter ju umesti v širši okvir medijske pismenosti in regulacije kot medsebojno povezanih pogojev delujoče demokratične javnosti. V osrednjem delu monografije sledijo tri raziskovalne študije, ki obravnavajo: raznolikost novic v slovenski medijski krajini (Igor Vobič, Marko Robnik Šikonja, Aleš Žagar, Boris Mance), stanje medijske pismenosti v Sloveniji v digitalni dobi in njegove probleme (Tanja Kerševan, Sašo Slaček Brlek, Ilija Tomanič Trivundža, Melita Poler) ter medijske politike in regulacijo kot prostor političnega boja (Jernej Kaluža, Jernej Amon Prodnik, Nana Čemas, Nina Žnidaršič, Slavko Splichal, Jan Kostanjevec). Analize združujejo kvalitativne in kvantitativne raziskovalne pristope ter temeljijo na sodelovanju raziskovalcev in raziskovalk Centra za raziskovanje družbenega komuniciranja (FDV UL) ter Laboratorija za strojno učenje in jezikovne vire (FRI UL). Vsaka raziskovalna študija ima metodologijo opredeljeno v ustreznem poglavju, medtem ko so podrobnejša metodološka pojasnila zbrana v posebni prilogi na koncu monografije. Na podlagi teoretskega okvira, kontekstualnega ozadja in izvirnih empiričnih podatkov raziskava opozarja na sistemska tveganja, ki oblikujejo slovensko medijsko krajino.

Osrednja ugotovitev monografije je, da so pluralnost, pismenost in regulacija medsebojno soodvisni pogoji za delovanje demokratične javnosti. Oslabitev enega elementa vedno ogrozi tudi druga dva: zmanjšuje odpornost medijskega sistema, krepi ranljivost državljanov v družbenem komuniciranju in otežuje vzpostavljane kritične javne razprave. Ugotovitve kažejo, da je pluralnost okrnjena zaradi homogenizacije novic, pismenost ostaja šibka, zlasti pri ranljivih skupinah, regulacija pa orodje političnega boja, s katerim se problemi koncentracije medijskega lastništva in fragmentacije občinstev zgolj poglobljajo in krnijo demokratičnost medijske krajine v državi. To pomeni, da empirična raznolikost medijske krajine in številčnost medijev v njej sama po sebi ne pomeni uresničevanja pluralizma kot normativnega demokratičnega ideala, ki zadeva vidnost in slišnost različnih glasov, kritiko oblasti in informirano javno razpravo.

Monografija ne prinaša zgolj analitičnih spoznanj, temveč v zaključku tudi usmerjena priporočila za odločevalce. Izpostavlja potrebo po dolgoročnem in usklajenem delovanju na področjih medijske pluralnosti, pismenosti, regulacije in raziskovanja. Ključna priporočila med drugim

vključujejo krepitev institucionalne avtonomije in stabilnega financiranja javnega zavoda RTV Slovenija ter Slovenske tiskovne agencije (STA). Pomembna je tudi celovita prenova tretjega medijskega sektorja. Nadalje priporočila zajemajo zaostritev regulacije kot odziv na problem koncentracije medijskega lastništva ter krepitev varovalk uredniške avtonomije. Predlagana je reforma javnega financiranja medijev z vzpostavitvijo neodvisne agencije za razvoj novinarstva in javnega sklada za novinarstvo. Poseben poudarek je namenjen nacionalnemu strateškemu okviru medijske pismenosti, ki naj bo vključen v izobraževanje, temelji na kritični refleksiji in vključuje ciljne programe za starejše. Priporočila vključujejo tudi krepitev regulatorjev, ustanovitev posebnega medijskega observatorija ter izboljšanje zakonodajnih procesov z več transparentnosti in boljšo koordinacijo med resorji.

Knjiga vsega naštetega ne bi združevala brez pomoči in podpore Založbe FDV, predvsem Hermine Kranjc, ki je s svojo zavzetostjo pomembno prispevala k nastanku monografije. Zahvala je namenjena tudi Nani Čemas za natančen tehnični pregled besedila, Iliji Tomaniću Trivundži za fotografiji na platnicah ter Vasji Risu Lebariču za oblikovanje platnic. Posebej je treba izpostaviti znanstvenoraziskovalno delo avtoric in avtorjev poglavij, ki so s teoretskimi uvidi, premišljeno metodologijo in z analitično natančnostjo omogočili prikaz ključnih procesov sodobne medijske krajine v Sloveniji ter tako nadalje odprli prostor za razmislek o pogojih demokratične javnosti. Pri tem sta jim bili v pomoč dragoceni recenziji Tomaža Deželana in Monike Kalin Golob. H knjigi je odločilno prispeval ARIS, saj je sofinanciral njen nastanek tudi skozi raziskovalni program Množični mediji, javna sfera in družbene spremembe (P5–0051; 1. 1. 2022–31. 12. 2027).

Homogenizacija novic, nekritične uporabe medijev in informacij na medmrežju ter neučinkovitosti regulacije tvorijo začarani krog, v katerem posledice rojevajo nove vzroke. Problemi medijev v Sloveniji se v njem zgolj poglobljajo. Začarani krog je mogoče prekiniti le s celovitimi strukturnimi spremembami medijske krajine in medijskih politik, s katerimi bi mediji v prihodnje lahko izpolnjevali svoje demokratične funkcije. Če si sposodimo Vonnegutovo metaforo: demokratična medijska krajina se ne bo spontano vzpostavila kot rezultat trga in tehnologije, zato jo je treba »nasanjati«, vendar ne kot iluzijo, temveč kot konkretno politično intervencijo, utemeljeno na idealu demokratične javnosti, s katero bi lahko kot družba presegli obstoječa politična, ekonomska, kulturna in tehnološka razmerja ter prekinili začarani krog medijev.

Ljubljana, 8. februar 2026

Igor Vobič